

Posudek disertační práce Martina Hrdiny Literárněhistorický pojem romantismus

Disertační práce se soustřeďuje na zkoumání vztahů mezi pojmovým vymezením (určením) intencionálního předmětu a jeho lexikálně významovými variantami a odstíny. Autor v zásadě odlišuje vymezení „duchovědné“, transhistorické (Hegel ad.) a vymezení historické, které pojem zasazuje do určitého časového rámce. V úvodní kapitole na materiálu převážně z německé literární historie, do kterého příležitostně vstupují i údaje z prostředí českého, dospívá od procesu konstituce pojmu (vychází tu z logizujícího pojetí pojmu jako průsečíku soudů) přes odlišení výše zmíněného „nadčasového“, respektive transhistorického chápání romantismu od koncepce historizující (Heine ad.) k možnostem jeho lokalizace v odpovídající pojmové soustavě (romantismus-klasicismus; romantismus-realismus).

Rozsáhlá další podkapitola je věnována problematice revize pojmu romantismus, k níž docházelo od přelomu 19. a 20. století. Autor tu uvádí vedle Ricardy Huchové také Josefa Nadlera, jehož „kmenové“ pojetí literárních dějin však bylo podrobena kritice již ve 20. letech. Polemiky v německém literárněhistorickém prostředí, jež autor disertace svědomitě zaznamenává, se soustřeďovaly k substantiálním otázkám, tázaly se po podstatě romantismu; tady se jejich stanoviska rozcházejí s dnešní koncepcí vycházející ze změny paradigmatu, k níž došlo v souvislosti jak s wittgensteinovským „obratem k jazyku“, tak s překonáváním strukturalistické koncepce dějinné linearitě. Nicméně jejich evidence posloužila autorovi, aby se pokusil vymezit některé tehdejší aspekty usilující určit povahu romantismu (v podstatě šlo o určení ideové povahy): tu Hrdina dospívá v zásadě k čtyřem základním hlediskům, jimiž se duchověda snažila vymezit podstatu romantismu (jevící se v této perspektivě jako duchovní nebo životní postoje). Jsou to tato hlediska: subjektivismus, idealismus, patriotismus a historismus. Na tomto místě by bylo žádoucí přihlídnout ve větší šíři k filosofickému pozadí této problematiky (jeho osvětlení můžeme nalézt například u Patočky).

Hrdina veden snahou setrvat u vymezeného tématu se ovšem věnuje spíše otázkám diferenciací v chápání pojmu i jeho postupnému vyprazdňování, které vedlo až k pokusu eliminovat ho jako vědecký pojem (Lovejoy, Schultze). Jako výsledek se jeví dvojitě chápání pojmu romantismus – na jedné straně pojetí heterogenně pluralitní (odrazilo se například v koncepci práce českých badatelů Hrbaty a Procházky, kde se hovoří romantismech), na druhé straně stanovisko René Welleka zastávajícího koncepci homogenity intencionálního předmětu pojmu. V závěru kapitoly upozorňuje autor na pojetí R. Grebeníčkové, která rozlišuje širší pojetí pojmu jako kulturně historického jevu a užší pojetí jako instrumentu literární historie. Kapitola ukazuje, že autor disertace se seznámil s předpoklady dané problematiky do hloubky.

Druhá kapitola Hrdinovy disertace je věnována zkoumání pojmu romantismus, jak se vyskytoval v dějinách české literatury. Autor sleduje proces uplatňování pojmu „romantismus“ v českém prostředí a ukazuje i jeho postupnou emancipaci od zdrojového germanistického pojetí. Všímá si konceptů vycházejících z dobových podmínek (Sabina), ale podnětně upozorňuje i na názor polského literárního historika Czajewského (1886), jenž navzdory dobovým nacionálním předsudkům, přisuzujícím rozhodující vliv na český romantismus polskému prostředí, vnesl do literárně historického konceptu českého písemnictví některé nové rysy (prozodický spor Dobrovského a Jungmanna). Německé vlivy na český romantismus zase shledával M. Murko. Z hledisek hledajících zdroje českého romantismu v cizině podle Hrdiny vyplynuly snahy o jasné vymezení romantismu v české literatuře, což bylo dílem pozitivistické literární historie; ta se zaměřila na hledání zdrojů v domácí kultuře.

Souvisí s tím i problém, který Hrdina charakterizuje jako kolokolibilitu pojmu, jíž věnoval pozornost již v úvodní kapitole. Zde uvádí názory o prolínání klasicistních a romantických rysů, které u nás vedly k myšlence o specificky slovanské synkretické povaze daného období, v němž splývaly rysy klasicismu, osvícenství a romantismu. Hrdina ovšem poukazuje na vnitřní rozpornost pozitivistického modelu romantismu, jaká se projevila míšením hledisek literárních (poetických, stylových) a mimoliterárních (ideových) a v užívání pejorativních atributů při charakteristikách děl populární povahy (rytířská romantika). Zvláštní pozornost věnoval autor disertace duchovědnému pojetí A. Nováka, jeho periodizačnímu začlenění i specifickému pojmovému vymezení „českého klasicismu“ (v této souvislosti by bylo možné pojednat i o Grundově pojetí klasičnosti u Erbena, jež bylo odmítnuto strukturalisty i Šaldou). Hrdina se domnívá, že Novákův a Šaldův model představuje „nejvýraznější a nejkompexnější pojetí českého literárního romantismu“ v první polovině 20. století. (Stálo by za úvahu podívat se i na pojetí Jakubcovo, a zejména si blíže povšimnout názorů E. Rádlu, jemuž je v práci věnována jen stručná zmínka – z literárního hlediska by nebylo bez zajímavosti také pojetí romantismu u další významné literární osobnosti, Jindřicha Vodáka, v souvislosti s názory Masarykovými).

V dalším výkladu se autor zabývá aktualizacemi romantismu v prostředí avantgardy, zejména u K. Teiga, jehož názorová proměna je tu zaznamenána. Tato pasáž, v níž je zmíněn i projev Ot. Fischera a

Šaldova reakce na surrealistický sborník Ani labuť ani lůna, má ovšem spíš popisnou povahu. Teprve v závěru této podkapitoly se Hrdina vrací k otázkám spojeným s vymezením jeho tématu a ukazuje, jak v průběhu 30. let ožíval požadavek „uzavřeného časového pojetí literárního romantismu“. Na to navazuje pak podkapitola nazvaná Romantismus mezi strukturalismem a marxismem. Východiskem jsou autorovi především názory Felixe Vodičky, jenž dával přednost historicky periodizačnímu přístupu k problematice romantismu, a mimočasové, respektive transhistorické chápání romantismu (v obecné opozici ke klasicismu jakožto nadčasového uměleckého směřování) odsunoval do oblasti konvenčních významů. Zde Hrdina naráží také na problém preromantismu, jež Vodička uvedl do pojmové soustavy naší literární historiografie a určil mu specifické místo ve snaze obrozenských literátů vytvořit specifický básnický jazyk odlišný od běžné mluvy (s dvojitým směřováním – k ideálním světům a k lidové písni a mytologii). Krize těchto zkonvenčnějších preromantických snah se pak Vodičkovi jevila jako návrat k „vědomí aktuální skutečnosti“. Zde vidí autor disertace předpoklady k intervenci marxistického pojetí romantismu (rozlišujícího v pojetí Lukácsově a Marcusově romantismus progresivní a regresivní) do původního Vodičkova konceptu, jak se to projevilo v Štěpánkově koncepci romantismu v druhém dílu akademických dějin. Celá jedna podkapitola je věnována kritice pojmu preromantismus opírající se o názory Macurovy a Turečkovy, které vedly s přesunem pozornosti na souvislost romantických rysů v české literatuře 20.- 40. let k odsunutí pojmu preromantismus na okraj pojmové soustavy.

V souvislosti s preromantismem se autor disertace zabývá také otázkou biedermeieru (jehož vazba na preromantismus se mu jeví jako nadsazená). Biedermeier sám ovšem považuje za kolokabilní s romantismem. Pozornost věnuje také dalším derivátům pojmu romantismus ve spojení s výrazy postromantismus a slovanský romantismus uplatňovanými pro období 40. a 50. let 19. století, kde se do popředí dostává smysl pro nadosobní hodnoty a myšlenka odpovědnosti subjektu (interpretovaná jako překonávání byronského subjektivismu). Vyrovnává se i s výrazem novoromantismus, ale poukazuje na jeho odlišné časové zarámování.

Poslední podkapitola je věnována názorům na romantismus v podmínkách metodologického pluralismu. Autor konstatuje snahy soudobé literární historiografie oživit některé tradiční výrazy v jiném pojetí (kulturní typ) nebo nalézt nové pojmy, které by byly s to postihnout romantismus v situaci změny paradigmatu, kdy do pozadí ustupuje lineární posloupnost a kauzalita a je nahrazována foucaultovskými pojmy diskurz, diskurzivní forma nebo výrazy, jež usilují zachytit uzlová místa v historickém proudění. Tu autor odkazuje jak na Zajacovu koncepci pulzace literárního dění, tak na názory dalších současných badatelů (Šmahelová, Hrbata a Procházka). K dvěma posledním vyjadřuje výhrady k jejich výrazu „pozdní romantismus“, jež považuje za redundantní.

Závěrečná kapitola je zaměřena na pojem romantismu jako(žto) nástroje poznání. Autorovi disertace jde patrně o to, aby pojem romantismus byl oproštěn od esenciálního chápání a aby byl považován za noetický konstrukt, který umožňuje „zastřešit“ komplexnější vztahy mezi uměním, dějinami, mentalitou a chápáním přírody. Důvody pro další možnou práci s pojmem romantismus shledává dvojí: za prvé je prostředkem jazykové ekonomie, která donutila užít tohoto pojmu i jeho odpůrce, a za druhé se literární historie bez tohoto noetického konstruktů nemůže dost dobře obejít. Klade se tu také otázka užití dvojího výrazu: „romantismus“ a „romantika“. Autor disertace preferuje jako vědecký pojem výraz romantismus proti mnohoznačnému výrazu romantika; odkazuje však také na názor D. Turečka, jenž odlišuje oba výrazy jako případy výrazů s užším a širším sémantickým polem.

Hrdinova disertace představuje relativně vyspělou práci, která se založena nejen na dobrých znalostech soudobé problematiky literárně historických studií, nýbrž i na zřetelně vymezených východiscích. Usiluje o co možná nejužší popis procesu, jakým užívání pojmu romantismus prošlo od počátku 19. století do současnosti. Materiálovou oporou pro zkoumání byla autorovi především oblast germanistiky (v budoucnu by bylo žádoucí rozšířit ji i o oblast románskou a anglickou) a pečlivá analýza literárně historických prací českých. Možná by se dalo uvažovat o zpřesnění vztahu mezi pojmem a lexikálním významem, který není vždy zřetelný, i když autor disertace o to usiloval. Metodologicky by bylo možné zamyslet se nad strukturou práce, aby se v ní některé otázky zbytečně neopakovaly (zvláště v závěrečné kapitole). Vcelku se dá disertace hodnotit jako zdařilá, schopná po některých drobných úpravách publikace. Ke kladům je třeba přičíst i bohatou literaturu uvedenou na závěr práce. Hodnocení: výborně.

V Praze 17. 10. 2009

Prof. Dr. Aleš Haman DrSc.